

GASPAR JAÉN: LA FIXACIÓ DE LA MEMÒRIA

LLIRIS PICÓ

 ASPAR JAÉN I URBAN (ELX, 1952), COMPTA AMB UN bagatge de publicacions i de premis tan extens i important que en els darrers temps l'han fet erigir-se com una de les veus poètiques més representatives de la literatura catalana del sud del País Valencià. A més de la seua obra més coneguda, que comprén sis poemaris i que analitzarem a continuació, ha publicat diversos aplecs més breus de poemes com *Les flors de Bruc* (1978), *Cartes Italianes* (1979), *Pòrtic de la glòria* (1980), *L'illa* (1981) o *Cants a Vicent Andrés Estellés* (1996). Entre els nombrosíssims guardons literaris que ha rebut podríem esmentar, per exemple, «La Safor», «Recull», «Ciutat d'Olot», «Ciutat de Palma», «Vicent Andrés Estellés» i «Ausiàs March», a banda de la flor natural dels Jocs Florals de Barcelona i la proclamació com a Mestre en Gai Saber. És, per tant, un dels nostres escriptors més consolidats. Amb tot, nosaltres en aquesta breu anàlisi ens ocuparem de fer unes anotacions que a mena de pinzellades bàsiques mostren el que han estat les línies generals de la trajectòria poètica d'aquest autor a través dels seus sis grans poemaris.

Cadells de la fosca trencada: l'inici d'un món simbòlic

Gaspar Jaén s'inicià en el món de la poesia el 1976 amb *Cadells de la fosca trencada*, un recull de versos on mitjançant un joc de símbols i de metàfores el poeta teixeix una mena de xarxa sota la qual sembla amagar-se l'inici del jo líric en el món de la sexualitat. Així, en aquesta primera

obra, s'evoca una història d'amor que té lloc durant una nit d'hivern i que s'interromp-es *trenca*- amb l'arribada de l'alba. *Cadells de la fosca trencada* marcarà, doncs, com veurem més endavant, el món simbòlic de la temàtica amorosa del poeta il·licità. En aquest sentit, és interessant remarcar, com feia Josep Iborra (1978: 49) que l'impuls poètic de l'autor «esquiva la realitat anecdòtica i es projecta en l'escenari d'una naturalesa pautaada per les estacions, però centrat en l'hivern ->l'hivern enamorat-> i n'extreu uns quants elements insistents: gebre, neu, fred, pluja, nit, alba, gessamí, coloms...»

Així doncs, ja des d'aquest primer moment podem observar que els versos de Jaén estan esquitxats de flors, d'aus i de colors que van conformant unes metàfores amb una marcada càrrega sexual. A aquest respecte podem destacar, per exemple, la presència dels liris o de gessamins:

cal abrusar liris en meitat del dia,
enmig de places al sol adormides,
oferint sang i flors a la destrossa,

(*Cadells...*, 31)

es confongueren certesa i miratge
cavalcant daurats cavalls d'encís i joia
lluny de la mar, on tot era llum
que reflectia gessamí esventat
descordant la matinada.

(*Cadells...*, 43)

Pel que fa a les aus, esmentarem només un parell d'exemples, però, com hem comentat, l'obra n'està plena:

i ansiejar naus cafides de coloms
esclatant, espargint-s'hi
per buscar-li sang a ses venes pàl·lides.

(*Cadells...*, 15)

mai les gavines que ompliren els pits
engendrades pels cossos tremolencs
de bell nou no naixeran entre els llavis.

(*Cadells...*, 60)

comú el color blanc, la qual cosa, al nostre parer, reforça la càrrega sexual de les metàfores en tant que, des del nostre punt de vista, fan referència a l'èxtasi amorós. Així, podem trobar en *Cadells...* “mots blancs”, “calaixos blancs”, “pluges blanques”, “flors blanques”, a banda de núvols, escuma i rosada que apunten sempre cap a la culminació de l'acte amorós i també cap al seu acabament. Això ens sembla interessant de comentar, perquè pareix que l'inevitable acabament de totes les coses, de l'amor, de la vida, etc., marcarà també des d'aquesta primera obra el trajecte poètic de Gaspar Jaén.

Cambra de mapes: l'arribada de la maduresa

Aquelles primeres emocions de “cadell” apareixeran d'una manera més continguda en *Cambra de mapes* (1982), que es caracteritza per una senzillesa en l'ús del llenguatge i una maduresa estilística que l'allunyen de la seua primera obra. Aquest recull s'estructura en base a uns poemes que a mena de diapositiva van evocant un viatge, diversos espais geogràfics com ara Praga, Berlín, Jamaica, Bretanya, i també alguns llocs del nostre país com Morella i sobretot, València i Elx, en els quals va desenvolupant-se i alhora acabant-se una relació amorosa. A aquest respecte Vicent Salvador (1982: 19) comenta que *Cambra de mapes* és un llibre cosmopolita i heterogeni, la clau del qual caldria buscarla en el relat homèric de viatge i en el diari personal de l'autor i especialment en l'evocació dolorosa des de l'espai del Jo; i és que de fet ja des dels inicis Gaspar Jaén mostra en els seus poemes una veu personalíssima que evoca i canta les coses que coneix de primera mà.

Des del punt de vista estilístic continuem trobant -sobretot en el llibre segon- aquell joc simbòlic que caracteritzava el poemari anterior; en aquest cas, però, com hem comentat abans, ho fa d'una manera més mesurada. Així podem trobar:

(...) Mars de roses
agafen les fustes amb sexes com dits.

(*Cambra de mapes*, 13)

Dàlies, nadaletes. Els rosers perferan
la casa que a la cambra de dibuix començarem.

(*Cambra de mapes*, 25)

Una imatge de Gaspar Jaén

També es repeteix l'ús d'ocells com a símbol de la relació amorosa:

Véns a ma casa sol, amb pell de sal,
guerrer borratxo de sols de solstici.
Trobés la mar i els coloms que t'esperen.
Als records t'obris, assegut a la taula.

(Cambra de mapes, 17)

Pel que fa als colors, de nou el blanc esquitxa alguns dels versos amb núvols, escuma, lliris blancs, sal, etc. Tanmateix, la gama de colors amb què l'autor va pintant els seus paisatges s'amplia i s'hi incorporen d'una manera destacable les diverses tonalitats del blau i del verd, entre altres:

Mot clau que clou flors de nacre. Colors
blaus de la mar, sense proporció
amb els països amagats del mapa.

(Cambra de mapes, 10)

Sota el mar Ítaca estava esperant-lo
l'Illa afonada s'abillà de verds.

(Cambra de mapes, 16)

D'una altra banda, és important notar com a partir d'aquesta obra va afirmant-se l'univers líric de Gaspar Jaén, que es configura com un poeta que des de l'aïllament de la seua "cambra de mapes" evocarà sempre el fracàs amorós, el record, la solitud i l'inevitable acabament de les coses:

Repasse cadascun dels instants que s'ompliren
amb la teua presència aquells dies d'agost,
la mar ens abraçava, arenes que t'apropen
a la meua memòria. Me'n recorde de tu,
més borros cada dia, allunyant-te entre un temps
i una història grisa...

(Cambra de mapes, 56)

Oblidaré els motius pels quals he brindat.
I trobaré de nou, travessant el carrer,
uns ulls de divuit anys que pogueren ser meus.
Hauré d'anar-me'n ja on palmeres com temps
beuen sang i m'esperen. Tota la meua sang
s'han de beure. Tinc por que em gelen el cos.

(Cambra de mapes, 68)

Aquestos darrers versos de *Cambra de mapes* comencen a palesar l'obsessió del poeta pel pas del temps, que tot ho esborra, i per la fugacitat de les coses. Una obsessió que, per altra banda, ja es deixava veure en *Cadells de la fosca trencada*; tanmateix, en aquella primera obra podíem intuir un jove jo líric que tot just encetava el món de les relacions amoroses i del sexe, mentre que en *Cambra de mapes* trobem un jo poètic més madur, amb l'experiència que efectivament tard o d'hora l'oblit arriba. Així doncs, a partir d'aquest moment el poeta es debat en la contradicció entre la necessitat d'oblidar i la preocupació per fer perdurar cada història, cada record, mitjançant l'escriptura.

La Festa: l'evocació de les coses senzilles

El mateix any en què publicà *Cambra de mapes*, el 1982, Gaspar Jaén treia a la llum el poemari *La Festa*, en el qual recrea el Misteri d'Elx i evoca els diversos records que l'uneixen a la seua ciutat natal:

Les cigales d'agost. Les avespes. Figueres.
Ametles. Mangraners. El silenci malalt
d'aquests horts de palmeres calents, llepats per l'aire.
Pou trencat de cigales. L'aigua fresca a gallet.
(*La Festa*: 17)

Tot Elx està cremant-se en un ritu pagà.
Joc del foc, bous antics. El ritu d'arena en flames.
Drecera de coets; caixa de trons oberta.
(*La Festa*: 19)

Aquest recull de poemes interromp la línia que caracteritzava l'autor des dels inicis, en tant que abandona la temàtica amorosa i ara les flors, les aus i els colors que conformaven els seu món simbòlic li serveixen per oferir-nos una visió colorista i amorosida de la terra a la qual s'hi sent profundament lligat. D'aquesta manera tornem a trobar-nos l'iris, jardins de roses àrabs, niuats de teuladins, el blau i blanc de Santa Maria... que ens mostren com és, com veu l'autor, l'Elx de la Festa Gran. Podríem dir, doncs, que amb *La Festa* Gaspar Jaén d'alguna manera fa una incursió en el que hom diu poesia cívica o poesia social, tendència que, amb un to molt diferent, com veurem més endavant, reprendrà en *Pòntiques*, el seu treball més recent.

Fragments: les imatges d'un fracàs amorós

Nou anys després d'aquella incursió en la poesia social, Jaén torna a la poesia amorosa en la línia presentada en *Cambra de mapes*, és a dir, evoca els records des de la solitud i l'aïllament del fracàs amorós. Així, el 1991 publica *Fragments*, poemari que estructura també en forma de diapositives, poemes que a mena de *flash* fotogràfic van evocant els "fragments" que queden d'un amor acabat que el temps va esborrant de mica en mica:

M'ocupa el pensament un seguici de dol
que, com mort, destrueix la teua imatge viva.
(...)
No duren les carícies, les besades no tornen
a uns amors que, sovint, es fan dejorn silenci,
no van més enllà d'uns mesos o una nit,
que prestament s'allunyen del costat de la vida.
(*Fragments*, 23)

L'obsessió per la fugacitat de les coses comença a fer-se, doncs, encara més palesa; naix així la necessitat d'escriure per fixar els records:

Vivament t'historiava per tal de recordar-te
i matar aquell mal que, dins meu, em matava.
(*Fragments*, 25)

Per sempre més des d'ara haurem d'anar units,
aquell que tu vas ser romandrà escrit als llibres,
no res haurà existit d'allò que jo no escriga.
(*Fragments*, 16)

Així, com bé diu Ferran Carbó (1992: 155), la temàtica amorosa, presentada en *Cadells de la fosca trencada* des de la vivència apassionada i continuada en el segon llibre com a dolorós fracàs, en *Fragments* es completa des de la revisió i la valoració fetes al llarg del pas del temps i des de la reconstrucció a partir del record i de la maduresa personal. Des del punt de vista estilístic trobem algunes metàfores que poden incloure's plenament en el món simbòlic de la poesia de Jaén:

Solitari aniré per carrers d'amors foscos
que el seu nom dir no gosen...
(*Fragments*, 13)

Tanmateix, en línies generals podem dir que l'autor abandona el to misteriós que caracteritzava la seua poesia anterior i es decanta per un ús més planer del llenguatge i per la construcció d'unes metàfores més senzilles, basades en l'evocació i el cant de les coses petites, de la quotidianitat:

Mes quan et vaig conèixer, tot va ser diferent.
M'entraves en la vida i al cor vas fer dissabte,
els racons netejares de pols i teranyines,
(*Fragments*, 16)

Novament trobem flors i colors: roses, jacints, gessamins, colors blancs, morats, vermells, però al nostre parer en aquesta obra fan referència més a l'espai que envolta el poeta, a la seua pròpia quotidianitat, que no a cap tipus de simbolisme.

Del temps present: records sense esperança

Amb aquesta mateixa senzillesa estilística el 1998 Gaspar Jaén publicà *Del temps present*, llibre en el qual el poeta tracta d'explicar el passat des del present, des del moment en què ell l'escriu. Aquest poemari es caracteritza a més per una serenitat remarcable i per un cert to d'acceptació del pas del temps per part del jo líric (pensem que han passat vint-i-dos anys des de la publicació de *Cadells de la fosca trencada*):

Mes sé com és d'inútil el desig que m'habita
en una nit de pluja i primavera
que haurà de passar com totes.
(*Del temps present*, 27)

Per una altra part, les flors, el blanc, el blau, els símbols hi continuen presents des del punt de vista de l'evocació de la quotidianitat i l'entorn de l'autor. En aquest sentit, volem fer referència a l'opinió d'Enric Balaguer (1998: 58), per a qui la de Gaspar Jaén "és una poesia amb la transparència delicada i fràgil del paper de cel·lofà: no es diuen les coses, sinó que les coses s'hi diuen (parlen elles)".

Així, des del punt de vista estilístic, el més interessant d'aquest llibre no és el món simbòlic del poeta ni l'ús de les seues metàfores sempre colpidores i personalíssimes, sinó el fet que *Del temps present* suposa la maduresa literària de l'obra d'aquest autor, la culminació de la temàtica encetada amb els primers versos de *Cadells de la fosca trencada* i continuada

en *Cambra de mapes* i en *Fragments*, enfocada en aquesta ocasió des de la perspectiva que donen el temps i l'experiència enriquida amb la rememoració de les persones, els espais i els moments que han marcat la seua vida, el seu passat i que han contribuït així al seu present:

La tardor m'agarra tot sol, lluny d'aqueixa ciutat
que estime, lluny de tu.
Les teues paraules em sobten en l'aire que travessa la pell
i que sent més fred que fa uns dies.
Era aquesta la tardor que m'havia de trencar el cor?
(*Del temps present*, 17)

Companys d'aquell
Institut Politècnic dels primers anys setanta
a ciutat de València, dolçament us evoque.
(*Del temps present*, 19)

En tot cas, aquest llibre representa una reflexió que es fa l'autor a ell mateix sobre la seua vida i la seua obra literària:

Ordenes poemes i paraules,
hi cerques la situació
i el significat exacte que hi cercaves.
(...)
Entre tantes coses mortes,
tanta soledat pels anys perduts,
quelcom d'un altre temps,
dolç verí, amic punyal, vis de plata,
et forada el present i la memòria.
(*Del temps present*, 35)

Quin temps haurà de ser aqueix que esperes,
ja sense més present,
tot ell viscut en camps d'enyor i de memòria?
(*Del temps present*, 48)

Des d'un punt de vista formal, ens sembla important destacar el fet que tots els poemaris anteriors se'ns presentaven estructurats com una mena d'àlbum de fotografies que tenien un punt en comú que les mantenia unides: un viatge, una relació amorosa... En canvi, els poemes de *Del temps present*, com el mateix autor ha comentat en alguna ocasió (Píco 2001a: 28) es caracteritzen per una forta individualitat: "es tracta de poemes

individuals on es canta un moment concret i determinat pensat i escrit sempre des del present”.

Pòntiques: crònica d'un exili poètic

Finalment, per acabar amb aquest repàs de la trajectòria poètica de Gaspar Jaén i Urban, analitzarem breument el seu últim llibre, *Pòntiques*, publicat l'any 2000. En aquest darrer recull de poemes constatem el canvi de to que intuïem ja en *Del temps present*; així, hi trobem una veu que, si en el poemari anterior apuntava cap a un cert desencís vital, ara esdevé una mena de crit contra les injustícies que pateix un jo poètic que es veu obligat a exiliar-se de la vida social de la seua ciutat. El canvi de temàtica, per tant, és pràcticament radical, tot i que podríem dir que enllaça d'alguna manera amb el camí de la poesia social encetat amb *La Festa*. Amb tot, com ja hem comentat en altres ocasions (Píco 2001b: 25), és important fer notar que en aquell poemari del 1982 el poeta es mostrava absolutament enamorat del seu poble, sobretot de l'Elx de la Festa d'agost:

Hem fet versos set dies, festa d'agost, amb fúria,
com si ens anàs la vida, borratxos de gesmí
blanc que ara encara olore damunt la taula blanca
de l'Hort de Motxo. Són tots aquests. Som la Festa.
(*La Festa*, 65)

Ara, en *Pòntiques*, trobem un personatge totalment desenganyat, decebut i quasi ferotge que més s'estima exiliar-se que formar part d'una societat com la que retrata en aquest poemari:

Són lacais de la infàmia, la mort i la fal·làcia,
són enemics del riure que gangrenen la vida,
són sirenes malèvoles que el seu bé sols procuren
i amb cants esculls amaguen, perill cert de naufragi.
(*Pòntiques*, 19)

Adéu César, adéu Roma, per sempre més
adéu. Mort, sepultat, oblideu el nom nostre.
(*Pòntiques*, 44)

deixen pas en *Pòntiques* a una visió més política del món i a una consciència de poble que recalca el sentiment de col·lectivitat vibrant de l'home".

Parlant d'estil, s'ha de dir que l'ús que fa l'autor del lèxic i de les metàfores enllaça amb el que feia en els seus primers temps. Tot i així, com ja hem comentat altres vegades (Picó 2001b: 25), l'agressivitat, l'emoció i la passió ara s'intensifiquen amb l'aparició d'imatges de ganivets, navalles i assassins:

(...) Van pels carrers de Roma
com mosques famolenques que ansiegen carn pudenta,
com sobre un viu els cucs menjadors de cadàvers,
com astuts criminals sobre infants que dormen.
(*Pòntiques*, 19)

Conclusions

Com hem pogut veure al llarg d'aquesta breu anàlisi de l'obra de Gaspar Jaén, aquest autor s'ha anat guanyant a pols el lloc que ocupa entre els poetes més importants del nostre temps, en tant que des d'aquell trenc d'alba que colpejava una nit fosca de l'hivern del 1975, quan el poeta encetava el món literari, fins a l'exili poètic sobrevingut l'hivern del 1999, ha passat gairebé un quart de segle d'hiverns carregats d'ansies, pors i soledats, primaveres amb olor de gessamí i esperança, estius amb tallades de síndria, "nugolets" i focs d'artifici, tardors d'anhels, llàgrimes i records; anys de viatges, decepcions, pèrdues, llibres i versos.

La seua poesia ens fa palesa la fugacitat de les coses, l'indefugible pas del temps, l'acabament cert de l'amor; ens ha sabut obrir els ulls a les coses petites que, com deia Balaguer (1998: 58), parlen per elles mateixes, ens ha fet sentir-nos amorosits per la quotidianitat més senzilla i ens ha despertat la ràbia i la fúria més sagnant contra les injustícies d'aquesta societat falsa, malèvola i fal·laç en què ens ha tocat viure.

Així doncs, podríem definir la producció de Gaspar Jaén com una obra ben feta, meditada, acuradament treballada i sobretot com un ampli espill on podem veure reflectits els aspectes més íntims de la nostra humanitat i també el resplendor que ens queda de la nostra consciència de col·lectivitat.

Bibliografia

- ALTAIÓ, V. i J.M. SALA-VALLDAURA (1980): *Les darreres tendències de la poesia catalana (1968-1979)*, Barcelona, Ed. Laia.
- BALAGUER, Enric (1998): "La poesia de Gaspar Jaén", publicat a *Información d'Alacant*, 4 de juny, p. 58.
- CARBÓ, Ferran (1992): "A propòsit de la represa lírica de Gaspar Jaén i Urban", dins *Revista de Catalunya* núm. 63. Barcelona.
- IBORRA, Josep, (1978): "La nova poesia catalana al País Valencià (1974-1977), II", dins *Reduccions* núm. 5., Vic, pàgs. 41-58.
- JAÉN I URBAN, Gaspar: (1976) *Cadells de la fosca trencada*. València, Ed. 3 i 4.
(1982a) *Cambra de mapes*. Barcelona, Edicions del Mall.
(1982b) *La Festa*. Palma de Mallorca, Ed. Moll.
(1991) *Fragments*. València, Ed. 3 i 4.
(1998) *Del temps present*. Alzira, Ed. Bromera.
(2000): *Pòntiques*. Alzira, Ed. Bromera.
- NACHER, Vicent: (2000) "Una continuïtat poètica exquisida i silenciosa", dins *L'Illa, Revista de lletres* núm. 24, Alzira, p. 23.
- PICÓ, Liris: (2001a) "Gaspar Jaén: un arquitecte amb ànima de poeta" dins d'*El Tempir* núm. 19, Elx. pàgs. 28-29.
(2001b) "El gran poeta del Sud", dins *Caràcters* núm. 16, València, p. 25.
- SALVADOR, Vicent: (1982) "Mapes per a una cambra", dins *Diario de Valencia*, 26 de maig, p. 19.